

The Value of Children from the Perspective of Parents in Qom and Its Examination from an Islamic Viewpoint: A Qualitative Study

✉ **Seyed Esmail Alavi** / PhD Candidate in Psychology, Imam Khomeini Educational and Research Institute
alavi@iki.ac.ir

Hamid Rafiee-Honar / Assistant Professor, Department of Psychology, Islamic Sciences and Culture Academy

Received: 2025/03/22 - **Accepted:** 2025/06/07

h.rafaee@isca.ac.ir

Abstract

Understanding the positive and negative values attributed to children from the perspective of parents plays a significant role in shaping parental decisions and motivations regarding childbearing, thereby influencing fertility trends within a society. This study was conducted to explore the perceived value of children among parents residing in the city of Qom. The method of this research, in terms of its fundamental objective and qualitative approach, is a content analysis method according to Brown and Clark (2006). The research population consisted of parents with children who visited population exhibition booths in Qom in the year 1403 (2024–2025) and expressed interest in participating in the study. The sample included 30 parents aged between 25 and 52 years. Data were collected through in-depth semi-structured interviews and analyzed using initial theoretical coding and categorization, resulting in 250 open codes, 34 categories, 11 subcategories, and 2 overarching themes. The analysis revealed two main axes—positive and negative values of children—with 11 subcategories titled: “Joy and Happiness,” “Spiritual well-being,” “Hopefulness,” “Supportiveness,” “Self-Development,” “Marital Stability,” “Family Dynamism and Efficiency,” “Fear of Children’s Needs,” “Economic Costs,” “Family Conflicts,” and “Physical Burdens.” This article finally examined the negative values of children from an Islamic perspective.

Keywords: Value of Children, Childbearing, Qom City, Qualitative Study.

نوع مقاله: پژوهشی

ارزش فرزندان از دیدگاه والدین شهر قم و بررسی آن از منظر اسلامی؛ مطالعه کیفی

alavi@iki.ac.ir

h.rafiiee@isca.ac.ir

سیداسماعیل علوی دانشجوی دکتری روان‌شناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی*

حمید رفیعی‌هنر / استادیار گروه روان‌شناسی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۲ - پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۷

چکیده

شناخت ارزش‌های مثبت و منفی فرزندان از منظر والدین به دلیل تأثیری که در تصمیم‌گیری‌ها و انگیزه‌های والدین برای فرزندآوری دارد، نقش مهمی در تغییرات سطوح باروری یک جامعه ایفا می‌کند. پژوهش حاضر، به‌منظور بررسی ارزش فرزندان از دیدگاه والدین شهر قم انجام شد. روش این پژوهش به لحاظ هدف بنیادی و به لحاظ رویکرد کیفی از نوع تحلیل مضمون به شیوه براون و کلارک (۲۰۰۶) است. جامعه پژوهش شامل زوجین دارای فرزند بود که به غرفه‌های نمایشگاهی جمعیت در شهر قم در سال ۱۴۰۳ مراجعه داشتند و علاقه‌مند به حضور در مطالعه حاضر بودند. نمونه متشکل از ۳۰ نفر از والدین ۵۲-۲۵ سال که در پژوهش حضور داشتند. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته و به‌منظور تحلیل داده‌ها از کدگذاری نظری اولیه و با استفاده از مقوله‌بندی این کدها استفاده شد که ۲۵۰ کد باز، ۳۴ مقوله و ۱۱ زیرمقوله و ۲ محور دست یافت. تحلیل داده‌ها نشان داد که ارزش فرزندان، دارای دو محور اصلی ارزش مثبت و منفی فرزندان و ۱۱ زیرمقوله با عناوین «نشاط و شادکامی»، «احساس خوش معنوی»، «امیدبخشی»، «یاری‌دهندگی»، «تقویت و توسعه خود»، «پایداری زندگی مشترک»، «پویایی و کارآمدی خانواده»، «هراس از نیازهای فرزندان»، «هزینه اقتصادی»، «مشکلات خانوادگی»، «زحمات جسمی» می‌باشد و در انتها به بررسی ارزش‌های منفی فرزندان از منظر اسلامی پرداخته شد.

کلیدواژه‌ها: ارزش فرزندان، فرزندآوری، شهر قم، مطالعه کیفی.

مقدمه

یکی از ارزش‌های جدایی‌ناپذیر خانواده در ایران «فرزند» است. بسیاری از روابط خانوادگی، از جمله ازدواج، بر اساس داشتن فرزندان شکل می‌گیرد و معنا پیدا می‌کند (اوجاقلو و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۴۱۰). روند تحولات باروری در ایران حاکی از آن است که در سه دهه اخیر باروری کاهش چشمگیری داشته است و میزان نرخ باروری کل (TFR) در ایران از ۷ فرزند به ازای هر زن در سال ۱۳۵۸، به زیر سطح جانشینی، برابر ۱/۴۴ فرزند به ازای هر زن در سال ۱۴۰۳ کاهش یافته است (ساجدی، ۱۴۰۴، مرکز رصد ثبت احوال ایران)؛ همچنین نرخ باروری شهر قم نیز در سال ۱۴۰۳ برابر ۱/۶۵ زیر سطح جانشینی بود (ساجدی، ۱۴۰۴، مرکز رصد ثبت احوال ایران). در حال حاضر هرم سنی جمعیت ایران در حال انتقال از جوانی به سالخوردگی است. بدین ترتیب اگر نقطه شروع کاهش اساسی و مستمر فرزندآوری در ایران را سال ۱۳۶۵ در نظر بگیریم، تا سال ۱۴۲۵ ساختار جمعیت ایران، کاملاً سالخورده خواهد بود (کلانتری و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۸۴).

اندیشمندان اجتماعی تبیین‌های متفاوتی در مورد تحولات فرزندآوری دارند که می‌توان آنها را در دو دسته کلی تقسیم‌بندی کرد: دسته نخست، تبیین‌هایی هستند که بر نقش تغییرات ساختاری جامعه در تغییرات خانواده تأکید دارند و از آنها به عنوان تبیین‌های ساختاری یاد می‌شود؛ دسته دوم، بیشتر بر نقش تغییر ارزش‌ها و نگرش‌ها در تحلیل تغییرات خانواده تأکید کرده‌اند و به نام تبیین‌های ایده‌ای شناخته می‌شوند. به عبارت دیگر، عوامل اثرگذار در رفتارهای فرزندآوری را می‌توان در دو سطح کلان و خرد بررسی کرد. در سطح کلان (عوامل زمینه‌ای) تأثیر عوامل اجتماعی، محیطی، سیاسی و فرهنگی در رفتار فرزندآوری شناسایی می‌شود؛ درحالی که در سطح خرد، تأثیر عواملی نظیر ارزش‌ها، انگیزه‌ها، آرزوها و گرایش‌های فردی در رفتار فرزندآوری بررسی می‌گردد (حسینی، ۱۳۸۱، ص ۹۹). نتایج مطالعات مختلف نشان داده است که ارزش فرزندان عامل مؤثری در فرایند تصمیم‌گیری و رفتار باروری است. کاهش ارزش فرزند، افزایش هزینه، و کاهش منافع ناشی از داشتن فرزند زیاد، به‌منزله برخی از دلایل کاهش باروری مطرح است (رازقی و سرایی، ۱۳۹۳، ص ۲۳۰). شناخت ارزش‌های مثبت و منفی فرزندان از منظر والدین به دلیل تأثیری که در تصمیم‌گیری‌ها و انگیزه‌های والدین برای فرزندآوری دارد، نقش مهمی در تغییرات سطوح باروری یک جامعه ایفا می‌کند (احمدی و دیگران، ۱۳۹۶، ص ۶۱).

شهر قم یکی از مراکز فرهنگی دنیای اسلام بوده که طلاب زیادی از شهرها و کشورهای مختلف جهان در آن تحصیل و سکونت دارند و ساکنین آن با ارزش‌های اسلامی بیشتر مأنوس بوده‌اند؛ بنابراین بررسی ارزش فرزندان در این شهر مذهبی قابل توجه می‌باشد. ارزش فرزندان به کارکردهایی اشاره می‌کند که فرزندان ارائه می‌دهند و یا نیازهایی که فرزندان برای والدین‌شان برآورده می‌کنند و منافی که برای آنها دارند. به‌طورکلی، مجموعه دریافتی‌های مثبت و منفی هستند که والدین با داشتن فرزند کسب می‌کنند. ارزش‌های مثبت، منافع داشتن فرزند و ارزش‌های منفی، هزینه‌های فرزند را دربر می‌گیرند. ارزش فرزندان، مفهومی است که مطابق تحولات اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی هر جامعه تعبیر می‌یابد. این مفهوم در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی بررسی می‌شود (Hoffman & Hoffman, 1973, p19).

پژوهشگران بیش از سه دهه است که ارزش فرزندان را از منظر والدین مطالعه می‌کنند. ارزشی که والدین از فرزندان درک می‌کنند، زمینه‌ساز انگیزه‌های فرزندآوری و باروری است. ارزش فرزندان برای شفاف کردن اهداف و انتظارات والدین درباره فرزندان، روابط و تفاوت‌های بین نسلی و مجموعه‌ای از عوامل نمایان‌کننده و جایگاه فرزند در خانواده و جامعه اهمیت دارد (Dinn & Kagitcibasi, 2010). بر اساس ملاحظات پژوهشی، ارزش فرزندان به‌روشنی تفاوت‌های بین‌فرهنگی را در تصمیم‌های فردی رفتار باروری نشان می‌دهد. این مفهوم به دلیل متأثر شدن از تغییرات جامعه و زمینه‌های اجتماعی - فرهنگی، موضوعی است که بر اساس نوع جامعه در حال تغییر است و پیامدهای متنوع و گسترده‌ای را به همراه دارد و تعیین‌کننده مستقیم انگیزه والدین برای داشتن تعداد خاص فرزند و تعیین و تنظیم زمان بچه‌دار شدن در نظر گرفته می‌شود (Kagitcibasi, 1982, p11).

نظریه ارزش فرزندان به‌منظور مقایسه بین فرهنگی تصمیمات فرزندآوری والدین مفهوم‌پردازی شد. هافمن و هافمن (۱۹۷۳) اولین رویکرد را برای مقایسه بین فرهنگی ارزش فرزند ارائه دادند، که علاوه بر عوامل اقتصادی به‌صراحت عوامل روان‌شناختی - فرهنگی را نیز در نظر گرفتند. آنها یک سیستم ارزشی متشکل از نه مقوله را به وجود آوردند: ۱. هویت اجتماعی؛ ۲. کمال فردی و توسعه خود؛ ۳. اخلاق، مذهب، نوع‌دوستی؛ ۴. پیوندهای گروه نخستین، عاطفه و مهربانی؛ ۵. انگیزش، تازگی، سرگرمی و شادی؛ ۶. موفقیت و دستیابی شایستگی، آفرینندگی؛ ۷. قدرت اعمال نفوذ؛ ۸. مقایسه اجتماعی و رقابت؛ ۹. سودمندی اقتصادی کودکان (Hoffman & Hoffman, 1973, p46).

فاوست (۱۹۷۶) با توجه به مطالعات مقایسه‌ای، دسته‌بندی دیگری از ارزش مثبت و منفی فرزندان را با عنوان پنج مقوله منافع احساسی، منافع و امنیت اقتصادی، تقویت و توسعه خود، کسب هویت با فرزندان و پیوستگی و تداوم خانواده بیان کرده است. ارزش‌های منفی یا همان هزینه‌ها را نیز با پنج مقوله هزینه احساسی، هزینه اقتصادی و محدودیت‌ها، هزینه فرصت از دست‌رفته، هزینه مسائل خانوادگی و هزینه جسمانی سنجیده است (Fawcett, 1976, p6).

پیشینه پژوهش

دین و کاجیتسیاسی (۲۰۱۰) به بررسی تأثیر ارزش کودکان و جایگاه آن در خانواده در میان جوانان آمریکایی و ترکیه‌ای ساکن شهر و روستا پرداخته‌اند. یافته‌ها اهمیت بعد روان‌شناختی و حمایتی ارزش کودکان را برای جوانان نشان می‌دهند. نتایج همچنین بیانگر اهمیت یکسان ارزش فرزند و بعد حمایتی آنها برای والدین و جوانان می‌باشند. داشتن یک فرزند برای قوام ازدواج مقبولیت بالاتری را در میان پاسخگویان روستایی ترکیه‌ای نسبت به پاسخگویان شهری نشان می‌دهد. اهمیت بعد اقتصادی در میان دانشجویان روستایی بیشتر از دانشجویان شهری با دیدگاه والدینشان هماهنگ می‌باشد. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهند که اهمیت بعد اقتصادی - حمایتی فرزندان در امریکا با تغییر در زمینه ترجیح دختران روبه‌رو است.

ترامسدورف، کیم و ناک (۲۰۰۵) تحقیقی تحت عنوان «عوامل مؤثر بر ارزش فرزندان و روابط بین‌نسلی در دوره‌های تغییر اجتماعی» در کشورهای آلمان، فرانسه، ترکیه، کره، چین، هند و آفریقای جنوبی انجام داده‌اند. یافته‌ها

نشان داده است که در کره، فواید روان‌شناختی مهم‌ترین دلیل داشتن فرزند و فشارهای مالی و شخصی مهم‌ترین دلیل نداشتن بچه می‌باشد. در ترکیه، یافته‌ها بیانگر توجه به فرزندآوری بیشتر است. در آفریقا، مسائل اقتصادی به وفور یافت می‌شود. در فرانسه، رابطه بین ارزش فرزندان، ارزش‌های خانوادگی و روابط بین‌نسلی نشان داده که تشابه زیادی بین جوانان و مادران هست.

مایر و ترامسدورف (۲۰۱۰) به بررسی ارزش فرزندان در نزد جوانان و تمایل آنها به داشتن فرزند پرداخته‌اند. بر اساس یافته‌های این تحقیق، جوانان تمایل به داشتن دو بچه دارند و ارزش روانی و عاطفی فرزند را به‌عنوان مهم‌ترین بعد ارزشی عنوان کرده‌اند.

کاجیتسیاسی و آتاکا (۲۰۰۵) در تحقیقی پیرامون «ارزش کودکان و تغییرات خانواده» در سه دهه پیاپی در ترکیه به بررسی ارزش کودکان در میان سه نسل از سه قشر اقتصادی - اجتماعی پرداخته‌اند. یافته‌ها بیانگر افزایش شدید بعد روان‌شناختی ارزش فرزندان و به‌طور هم‌زمان کاهش بعد اقتصادی ارزش کودکان در سه دهه اخیر می‌باشد. ترجیح جنسی دختر جایگزین ترجیح جنسی پسر شده است. تغییری که در نگرش مادران به داشتن فرزند و تعداد مطلوب فرزند نمود یافته، منجر به نرخ پایین باروری می‌گردد.

احمدی و دیگران (۱۳۹۶) در پژوهشی به «بررسی نگرش زنان به ارزش فرزندان (مورد مطالعه: زنان ۱۵-۴۹ ساله شهر شیراز)» پرداخته است. مطالعه نشان داد حداقل یکی از مقوله‌های ارزش فرزندان شامل ارزش اقتصادی، هزینه‌های فرصت ازدست‌رفته، تقویت و توسعه خود، کسب هویت با فرزندان، تداوم خانواده با توجه به متغیرهای تحصیلات، سن ازدواج، درآمد خانواده، محل تولد، وضعیت اشتغال و سن زنان متفاوت است. بین متغیرهای تحصیلات و سن ازدواج با ارزش‌های منافع اقتصادی، منافع احساسی، تقویت و توسعه خود و تداوم خانواده، رابطه معنی‌دار و معکوسی وجود دارد. هرچه سن زن و شوهر افزایش می‌یابد، درک زنان از منافع اقتصادی داشتن فرزند بیشتر می‌شود. برای زنانی که درآمد خانوادگی بیشتری دارند، منافع اقتصادی، تداوم خانواده، توسعه و تقویت خود و کسب هویت با فرزندان، اهمیت کمتری دارد. حداقل یکی از مقوله‌های ارزش فرزندان با توجه به متغیرهای تحصیلات، سن ازدواج، درآمد خانواده، محل تولد، وضعیت اشتغال و سن زنان متفاوت است. به‌طور کلی، در جامعه مدرن امروزی، تغییر مقوله‌های ارزش فرزندان از مفهوم سنتی آن وجود دارد و زنان فرزند را کالایی اجتماعی، فرهنگی، روان‌شناختی می‌پندارند که داشتن آن احساس مطلوبیت برای فرد ایجاد می‌کند که ارضاکننده ارزش‌های غیرمادی است و والدین حاضرند با وجود کاهش منافع عینی و کارکردی، داشتن فرزند را تجربه کنند.

اوجاقلو و دیگران (۱۳۹۳) به بررسی «تغییرات نسلی ارزش فرزند و رفتار فرزندآوری زنان پیش و پس از انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: شهر زنجان)» پرداخته‌اند. یافته‌ها حاکی از پایین‌ترین سطح ارزش فرزند در بین نسل زنان سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۷۴ و بالاترین سطح مربوط به نسل زنان سال‌های قبل از ۱۳۴۲ است. فردگرایی با ارزش

فرزندآوری رابطه منفی و معکوس دارد. دین داری و ارزش فرزندآوری رابطه مثبت و مستقیمی دارند و تأثیر تجربه جهانی شدن بر ارزش فرزند، در نسل متولدان ۱۳۵۸-۱۳۶۷ شدیدتر از سایر نسل هاست.

مشفق و غریب عشقی (۱۳۹۱) در پژوهش خود با عنوان «تحلیلی بر رابطه ارزش فرزندان و باروری بین زنان تهرانی» که روی ۶۰۰ نفر از زنان متأهل ۲۱-۵۰ ساله ساکن مناطق ۲۲ گانه شهر تهران انجام دادند، دریافتند که بر اساس تحلیل انجام شده، هیچ تفاوتی بین گروه های مختلف شغلی زنان و همچنین زنان غیرشاغل درباره ارزش گذاری فرزندان وجود ندارد. متغیر سطح تحصیلات در هر دو گروه زنان شاغل و خانه دار با مؤلفه های فواید اقتصادی فرزند و محدودیت ها و فرصت های ازدست رفته رابطه مستقیم دارد.

رئیسی (۱۳۷۶) به مطالعه بررسی پدیده فرزندخواهی و ارزش های مثبت و منفی کودکان برای والدین پرداخته است. یافته ها نشان داده که ارزش های مثبت مانند عشق و علاقه به فرزند، افزایش صمیمیت بین زن و شوهر و یاور خواهر و برادر بودن، به عنوان مهم ترین دلایل محوریت فرزند به شمار می آید. متغیرهای سن، جنس، تعداد فرزند، مدت ازدواج، بعد مطلوب خانواده، میزان درآمد و تحصیلات، هریک با تمام یا برخی از جنبه های ارزش کودکان رابطه معناداری نشان داده اند. با عنایت به بررسی های صورت گرفته، همه پژوهش های انجام شده، ارزش فرزندان را به روش کمی مورد بررسی قرار دادند. از آنجا که ارزش فرزندان یک مفهوم نگرشی است که روی انگیزه و تصمیم های شخصی زوجین بر فرزندآوری اثر زیادی دارد، سزاوار است که مؤلفه های اصلی ارزش فرزندان با روش کیفی و عمیق به صورت مصاحبه فردی با عنایت به فرهنگ اسلامی ایران در شهر مقدس قم، استخراج گردد تا بتواند مؤلفه های واقعی انگیزشی فرزندآوری کشف گردد. بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی مؤلفه های ارزش فرزندان در شهر قم با روش کیفی می باشد. بنابراین سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که ارزش فرزندان از دیدگاه والدین شهر قم چیست و از چه مقوله هایی تشکیل شده است؟ و بررسی آن از منظر اسلامی چگونه است؟

روش پژوهش

روش پژوهش به لحاظ هدف بنیادی و به لحاظ رویکرد کیفی از نوع تحلیل مضمون به شیوه براون و کلارک (۲۰۰۶) است. پژوهش های کیفی، نوعی پژوهش است که یافته هایی را به دست می دهد که با شیوه های آماری یا کمی کسب نشده اند. این پژوهش نوعی نگره وسیع، عمیق و بامعنا و غیرابزاری به مسائل، رفتارها و یافته هاست (خنیف و مسلمی، ۱۴۰۱، ص ۲۱). جامعه آماری این پژوهش زوجین دارای فرزندی بودند که به غرفه های نمایشگاهی جمعیت شهر قم در سال ۱۴۰۳ مراجعه کردند. نمونه گیری با روش هدفمند انجام شد. جدول (۱) توزیع آماری مشارکت کنندگان در این پژوهش را نشان می دهد.

جدول ۱: توزیع آماری مشارکت کنندگان

جنسیت	تعداد (نفر)	درصد	رده سنی (سال)	میانگین سنی (سال)	انحراف معیار
آقا	۱۳	۴۳/۴ درصد	۵۲-۳۰	۳۷/۶۴	۷/۱۰
خانم	۱۷	۵۶/۶ درصد	۲۵۵۰-۲۵		

مشارکت‌کنندگان از لحاظ سنی، تحصیلات، وضعیت اقتصادی، تفاوت فرهنگی از تمام مناطق شهر قم دارای تنوع بودند. شرایط مشارکت‌کنندگان نیز شامل عدم ابتلا به بیماری‌های مزمن یا بیماری‌های روانی، تمایل به شرکت در مصاحبه و البته داشتن فرزند بود. در انجام مصاحبه نیز مصاحبه‌شوندگان کاملاً دارای اختیار بودند و اجباری از طرف پژوهشگر متوجه آنها نبود و حتی اجازه داده شد که هر زمان در روند مصاحبه احساس خستگی کردند، مصاحبه را ترک کنند؛ همچنین خاطر نشان شد که اطلاعات شخصی ایشان کاملاً محفوظ بوده و نیازی به بیان اسم و نام خانوادگی آنها نبود. داده‌ها با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و به‌صورت انفرادی جمع‌آوری شد. مصاحبه در مدت ۴۵ تا ۶۰ دقیقه به‌صورت چهره‌به‌چهره و با اجازه مشارکت‌کنندگان مصاحبه‌ها توسط یک دستگاه ضبط صوت، انجام گرفت و همچنین مصاحبه کلمه‌به‌کلمه یادداشت شد. طرح سؤالات نیمه‌ساختاریافته با استفاده از مطالعه قبلی محقق در این موضوع طرح شد.

مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته با چند سؤال کلی و باز با توجه به پیشینه پژوهش‌های قبلی انجام شد؛ به‌عنوان راهنما با (۱. از اینکه پدر / مادر شدید، چه حسی دارید؟ ۲. فرزند / فرزندان شما چه منفعتی برای شما داشتند؟ ۳. هزینه‌هایی که در قبال فرزندان‌تان داشتید چه بوده است؟ آیا تولد فرزندان تأثیری در زندگی فردی / خانوادگی شما داشته است؟) آغاز شد. سؤالات بعدی و پیگیری کننده بر اساس اطلاعاتی که مشارکت‌کننده ارائه می‌کرد، به سمت روشن شدن سؤالات اصلی پژوهش متمرکز شد. پس از اتمام مصاحبه، فایل صوتی مصاحبه به‌صورت متنی پیاده‌سازی شد. در مرحله پیاده‌سازی، جهت رعایت اصول اخلاقی و محرمانه بودن اطلاعات، از نام مستعار و کد برای همه شرکت‌کنندگان استفاده شد. مصاحبه‌های انجام‌گرفته، ابتدا کدگذاری شده و سپس مصاحبه بعدی انجام می‌گرفت. جمع‌آوری داده‌ها تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه یافت. مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون، تحلیل شد که عبارت‌اند از: ۱. تولید کدهای اولیه؛ ۲. گروه‌بندی کدهای مشابه؛ ۳. بررسی و پالایش تم‌های اصلی (مقوله‌ها)؛ ۴. شناسایی تم‌های فرعی (زیرمقوله‌ها)؛ ۵. تجدید نظر و بازنگری تم‌های فرعی (زیرمقوله‌ها).

مقبولیت داده‌ها با استفاده از حداکثر تنوع در نمونه‌ها از نظر جنسیت، سن، میزان تحصیلات، شغل و محل سکونت و ارائه کدهای استخراجی به مشارکت‌کنندگان بعد از اتمام مرحله کدگذاری، جهت بررسی درستی برداشت پژوهشگر از مفاهیم بیان‌شده توسط مصاحبه‌شوندگان، اثبات شد. برای بررسی افزایش قابلیت انتقال‌پذیری و تناسب داده‌ها، همه فرایند پژوهش و کارهای انجام‌شده در مسیر تحقیق به‌صورت دقیق و واضح و مکتوب تهیه گردید تا امکان پیگیری مسیر تحقیق و خصوصیات جمعیت مورد مطالعه برای دیگران فراهم شود. جهت افزایش قابلیت همسانی یافته‌ها نیز متن مصاحبه‌ها مورد ارزیابی دوباره محقق قرار گرفت؛ یعنی کدها و طبقات استخراج‌شده در اختیار دو تن از اساتید صاحب‌نظر در تحقیق کیفی که در مراحل تحقیق حاضر، موارد مورد مطالعه را نظارت می‌کردند، قرار داده شد و توافق مناسبی میان نتایج استخراج‌شده وجود داشت. همچنین به‌منظور تأییدپذیری، محقق سعی کرد که پیش‌فرض‌های خود را تا حد امکان در روند جمع‌آوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آن دخالت ندهند. در ابتدای مصاحبه نیز همان‌طور که گفته شد درباره هدف تحقیق، روش مصاحبه، اطمینان دادن از اینکه اطلاعات محرمانه خواهد ماند و حق شرکت‌کنندگان در شرکت با خروج از مطالعه توضیح داده شد و رضایت اعضا کسب گردید.

یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر، ۳۰ مشارکت‌کننده حضور داشتند. مشارکت‌کنندگان والدینی از شهر قم که به غرض جمعیت در سال ۱۴۰۳ مراجعه کردند. تعداد ۱۷ مادر که حداقل سن مادران ۲۵ سال و حداکثر سن ایشان ۵۰ سال و تعداد ۱۳ پدر که حداقل سن پدران ۳۰ و حداکثر ۵۲ سال بیان شد. مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در جدول (۲) ارائه شده است. میزان تحصیلات مشارکت‌کنندگان نیز از سیکل تا فوق لیسانس ثبت شده است؛ همچنین شغل هر کدام از این شرکت‌کنندگان نیز ثبت شد.

جدول ۲: مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان

کد والد	سن	تحصیلات	شغل	تعداد بچه	محل سکونت قم
پدر - کد ۱	۳۰	لیسانس	کارمند	۱	منطقه ۳
پدر - کد ۲	۳۳	دیپلم	رائنده	۲	منطقه ۲
پدر - کد ۳	۳۴	لیسانس	آزاد	۲	منطقه ۲
پدر - کد ۴	۳۵	سطح ۳ حوزه	طلبه	۳	منطقه ۴
پدر - کد ۵	۳۷	سیکل	کارمند شهرداری	۲	منطقه ۲
پدر - کد ۶	۳۷	فوق لیسانس	آزاد	۲	منطقه ۱
پدر - کد ۷	۳۷	سطح ۳ حوزه	طلبه کارمند	۲	منطقه ۴
پدر - کد ۸	۳۶	لیسانس	رائنده اسنپ	۲	منطقه ۱
پدر - کد ۹	۴۰	فوق لیسانس	کارمند	۳	منطقه ۴
پدر - کد ۱۰	۴۰	لیسانس	آزاد	۲	منطقه ۳
پدر - کد ۱۱	۴۵	فوق لیسانس	کارمند	۳	منطقه ۱
پدر - کد ۱۲	۵۰	لیسانس	فرهنگی	۴	منطقه ۳
پدر - کد ۱۳	۵۲	سطح ۳ حوزه	طلبه	۵	منطقه ۴
مادر - کد ۱۴	۲۸	لیسانس	دانشجو	۱	منطقه ۱
مادر - کد ۱۵	۲۹	فوق لیسانس	معلم	۲	منطقه ۲
مادر - کد ۱۶	۳۵	سطح ۲ جامعه	طلبه	۳	منطقه ۴
مادر - کد ۱۷	۳۱	دیپلم	خانه‌دار	۱	منطقه ۲
مادر - کد ۱۸	۳۲	لیسانس	خانه‌دار	۲	منطقه ۱
مادر - کد ۱۹	۲۷	دیپلم	خانه‌دار	۲	منطقه ۴
مادر - کد ۲۰	۳۵	لیسانس	طلبه	۲	منطقه ۲
مادر - کد ۲۱	۳۵	دیپلم	خانه‌دار	۳	منطقه ۴
مادر - کد ۲۲	۳۷	لیسانس	کارمند	۲	منطقه ۴
مادر - کد ۲۳	۳۸	فوق لیسانس	خانه‌دار	۳	منطقه ۳
مادر - کد ۲۴	۴۳	دیپلم	خانه‌دار	۴	منطقه ۱
مادر - کد ۲۵	۲۵	لیسانس	خانه‌دار	۱	منطقه ۴
مادر - کد ۲۶	۴۵	لیسانس	خانه‌دار	۳	منطقه ۲
مادر - کد ۲۷	۴۶	دیپلم	معلم	۲	منطقه ۳
مادر - کد ۲۸	۴۷	سیکل	خانه‌دار	۳	منطقه ۳
مادر - کد ۲۹	۴۰	سطح ۳ جامعه	طلبه	۴	منطقه ۴
مادر - کد ۳۰	۵۰	لیسانس	خانه‌دار	۴	منطقه ۱

جدول (۳)، تعداد مقوله‌ها، زیرمقوله‌ها و کدهایی را نشان می‌دهد که پس از ترکیب کدهای مشترک اولیه‌ای که از نظرات مصاحبه‌شوندگان به‌دست آمده است. در ابتدا ۲۵۰ کد از ۳۰ نفر مصاحبه‌شونده به‌دست آمد؛ سپس کدهای مشابه با کدهایی که عین هم بودند ادغام و ترکیب شد و از این ۱۵۰ کد به‌دست آمده، ۸۰ کد باز غیرمستترک به‌دست آمد؛ و در نهایت بعد از رسیدن به حدود ۳۴ زیرمقوله، این ۳۴ کد در ۱۱ مقوله جمع‌بندی شدند و در ذیل ۲ هسته اصلی (ارزش مثبت و منفی فرزندان) قرار گرفت و در اختیار ۲ تن از اساتید متخصص در تحقیق کیفی برای داوری قرار گرفت. تشریح این مراحل در جدول (۳) نشان داده شده است.

جدول ۳: مقوله‌ها و زیرمقوله‌های شناسایی‌شده

هسته	مقوله (۱۱)	زیرمقوله (۳۴)	برخی از کدهای باز (غیرمستترک)
ارزش مثبت (منافع فرزندان)	نشاط و شادکامی	لذت پدري / مادري لذت بردن از تماشای رشد فرزندان	شنیدن کلمه مامان و بابا، خندیدن فرزندان، در آغوش گرفتن فرزند، ناز کردن فرزند بزرگ شدن بچه‌ها، پیشرفت و ترقی علمی بچه‌ها، افتخار کردن به فضیلت‌ها و کمال فرزندان، احساس اثربخشی
	احساس خوش معنوی	جلب خرسندی خدا و رسولش احساس تقرب و نزدیکی به خدا	پیروی از رسول خدا و ولی فقیه انجام تکلیف، سربازان ظهور، تحمل سختی‌ها، افزایش تاب‌آوری
	امیدبخشی	احساس ثمربخشی و کارآمدی دوری از تنهایی و بی کسی حامی عاطفی دوران سالخوردگی	احساس خوشایند تربیت فرزند، احساس مفید بودن، احساس مولد بودن، احساس برطرف کردن نیاز کودک فرزند همدم و منوس، پر کردن وقت کمک در پیری، حمایت عاطفی دوران پیری، ترس از تنهایی دوران پیری
	یاری‌دهندگی	مایه برکت و افزایش رزق کمک در کارهای خانه پشتوان برادر و خواهر خود	حامی معنوی و مایه برکت خانه، رزاقیت خدا، یک نان‌آور دیگر نگهداری از فرزندان کوچک، الگوی فرزندان بعدی برادر پشت برادرزاده‌ام پشت
		کمک‌یار دوران پیری یار بعد از مرگ	عصای پیری، حامی اقتصادی و مالی در دوران سالخوردگی باقیات الصالحات والدین، سبب بخشش گناهان والدین
		پختگی و تکامل شخصیت جامعه‌پذیری مدیریت منزل و تدبیر معیشت	کسب هویت پدري و مادري، افزایش مسئولیت‌پذیری والدین، تحمل سختی‌ها و مشکلات، افزایش اعتماد به نفس شرکت در گفت‌وگوهای تربیتی فرزندپروری، مراجعه به مدرسه فرزندندان هدایت و کنترل مخارج کودکان، استفاده از برخی وسایل کودک قبلی برای بعدی
		رشد معنوی	رسیدن به کمال، تقرب و نزدیکی به خدا
	پایداری زندگی مشترک	بهبود و تقویت روابط زوجی	ایجاد نشاط و سرور در زندگی مشترک، موضوع عشق و محبت در زندگی زوجین، حفظ و نگهداری شوهر، کوتاه آمدن دو طرف در تعارضات و مشکلات زوجی، میوه و نمره ازدواج زوجین

	پویایی و کارآمدی خانواده	پرهیز از معضلات و مفاسد اجتماعی	دوری از طلاق، پرهیز از مواد مخدر و مشروبات الکلی
		معنادگی به زندگی مشترک	گسترش نام و یاد خانواده، وارث نام پدر و مادر بعد از مرگ
		هدفمندی هزینه کردها و بهینه سازی مصرف	رهایی از دلنگی و تنوع بخشی در زندگی، خروج از روزمرگی و یکتاختی زندگی
			جلوگیری از اسراف، افزایش عقلانیت اقتصادی
ارزش منفی (هزینه فرزندان)	هراس از نیازمندی های فرزند	تربیت فرزندان	سبک آموزشی نادرست، ناسالم بودن فضای جامعه، فضای مجازی مخرب
		سلامت فرزندان	بیماری های جدید، کرونا و...
		آینده فرزندان	عدم اعتماد به دولتمردان، بیکاری، نداشتن مسکن و گرانی ها
		بدانگاری اجتماعی	مخالفت و تمسخر خویشاوندان نزدیک، تمسخر تعدد فرزندان
	هزینه اقتصادی	نداشتن حامی و نگهدار کودک	دوری از پدر و مادر اصلی، مهاجرت به شهر غریب
		هزینه مالی	هزینه سنگین دوران بارداری و زایمان
			هزینه پوشک و لباس بچه
			هزینه تحصیل و آموزش
			هزینه تحصیلات عالی - ازدواج - جهیزیه و...
		فرصت ازدست رفته	محدودیت زایی برای پیشرفت تحصیلی و شغلی
			مانع توانمندی اجتماعی
			سبب نداشتن امنیت کاری
			مانع تفریح شخصی
	مشکلات خانوادگی	کاهش روابط عاطفی زوجین	مشاجره زن و شوهر بر سر تربیت فرزندان، فرصت کم با هم بودن
		کم رنگ شدن رابطه جنسی زن و شوهر	به هم خوردن زیبایی بدن و تناسب جسم، عدم توافق زوجین به داشتن فرزند
	زحمات جسمی - روانی	به هم خوردن آرامش روانی	افسردگی پس از زایمان، سروصدای بچه، بی توجهی مرد به زن
		سختی های بارداری و شیردهی	ویار، سنگینی، کمردرد، تیروند
		به هم خوردن تناسب اندام	افزایش وزن، بزرگی شکم
		اضافه شدن کارهای خانگی	کم خوابی، خستگی
		ضعف جسمی دوران پیری	کم خونی، پوکی استخوان، فشار خون، کمردرد، درد مفاصل

در ادامه به نمونه‌هایی از تجربیات والدین می‌پردازیم که در بالا به‌عنوان مقوله‌ها از آنها یاد کردیم. درواقع والدین با فرزنددار شدن به چنین تجربیاتی دست یافته‌اند. چون نمی‌توانیم آنچه تمام والدین گفته‌اند را بیان کنیم و از ظرفیت این مقاله خارج است، در هر زیرمقوله به بیان تعدادی از نظراتی که والدین اشاره کرده‌اند، می‌پردازیم.

ارزش‌های مثبت فرزندان

شامل هفت مقوله با عناوین «تشاط و شادکامی»، «احساس خوش معنوی»، «امیدبخشی»، «یاری‌دهندگی»، «تقویت و توسعه خود»، «پایداری زندگی مشترک»، «پویایی و کارآمدی خانواده» می‌باشد، که در ادامه به توضیح مقوله‌های می‌پردازیم.

احساس نشاط و شادکامی

این مقوله از دو زیرمقوله لذت پدري / مادري و لذت بردن از تماشای رشد فرزندان تشکیل شده است؛ به‌عنوان مثال مادر ۲ بچۀ ۲۷ ساله می‌گوید:

سال اول دانشگاه ۱۸ سالم بود که با همسر که ۲۳ سالشون بود ازدواج کردم و پسر م ترم آخر به دنیا اومد... دو سال کامل کنارش موندم و از مادر بودن لذت کافی و وافی رو بردم... رشته‌ام پرستاری بود برای من که هم فضای کار و هم فضای منزل رو تجربه کردم... به نظرم هیچ چیزی برای یک زن شیرین تر از حس مادری نیست... الان هم به یاری الهی در حال انجام حفظ قرآن هستم... و همین قدر که می‌بینم بچه‌هام سوره‌های کوچیک رو حفظ هستن یه دنیا برام ارزش داره.

یک مرد ۴۰ ساله در این باره می‌گوید: «... اصلاً وقتی بچه شلوغ‌بازی در میاره، می‌گه، می‌خنده، خستگی رو از تن آدم بیرون میاره، کلی به آدم انرژی می‌ده». یک زن ۲۹ ساله در یک عبارت کوتاه می‌گوید: «قبلاً که بچه نداشتیم، اما از وقتی که بچه وارد زندگیمون شده، زندگی خیلی شیرینه».

احساس خوش معنوی

این مقوله نیز دو زیرمقوله «جلب خرسندی خدا و رسولش» و «احساس تقرب و نزدیکی به خدا» را شامل می‌شود. مادری می‌گوید:

۳۸ سالمه و سه تا بچه دارم و از خدا می‌خوام توفیق حداقل دوتای دیگه رو بهم بده. این قدر شرایط زندگی ام سخت است که هر کس اشتیاق منو ببینه می‌گه خیلی پربویی، ولی من فقط اینو در نظر می‌گیرم که وظیفه‌ام چیه، و اینکه تا این سن چه کاری برای دین خدا انجام دادم؟ می‌گم خدایا من عمل‌تو هستم، از من همین برمیاد تو بهم توفیق بده بتونم چندتا از بنده‌هات رو در دامنم پیروونم. فکر میکنم این طوری اگر تو قیامت از م پرسن چیکار کردی؟ عمرت رو در چه راهی صرف کردی؟ جوانیت رو در چه راهی صرف کردی، بتونم بچه‌هام رو رو دست بگیرم و نشون بدم بگم من سعی کردم امت پیامبر ﷺ رو زیاد کنم تا باعث مباهات حضرت بشم. حرف مردم نباید برامون مهم باشه که حیف شدی و بدبخت میشی و پشیمون میشی و... فقط حرف خدا باید برامون مهم باشه. از حضرت زهرا ؑ که بالاتر نیستیم که مادر و خانه‌دار بودن. نکنه هستیم؟!!

امیدبخشی

این مقوله خود شامل سه زیرمقوله «احساس ثمربخشی و کارآمدی»، «دوری از تنهایی و بی‌کسی» و «حامی عاطفی دوران سالخوردگی» می‌باشد.

پدری ۴۰ ساله با ۳ فرزند می‌گوید:

یکی از فامیل‌های ما تقریباً بیست سال پیش ازدواج کردن و بر اساس تبلیغات اون زمان به آوردن دو فرزند اکتفا کردند. به تربیت و امکانات رفاهی دوتا پسرهاشون خیلی رسیدن، بچه‌ها زود بزرگ شدن و خونه سوت و کور، اونها سرشون به درسشون گرم بود. مادر و پدرشون با اینکه سن زیادی نداشتن احساس کردن هیچ حس نشاط و امیدی در زندگیشون نیست. دوباره بعد از سال‌ها برای فرزندآوری اقدام کردن، ولی دیگه فایده نداشت و بچه‌دار نشدن. یکی از بچه‌هاشون برای ادامه تحصیل به خارج رفت و دیگری رو هم در اثر حادثه‌ای از دست دادن. الان با اینکه این پدر و مادر سن زیادی ندارن، تنها و بی‌مونس شدن، نه میتونن دوری فرزندشون رو تحمل کنن و نه داغ از دست دادن این یکی رو فراموش میکنن، و دعای هر روزشون اینه که خدا دوباره بهشون فرزند بده.

یاری‌دهندگی

این مقوله نیز دارای پنج زیرمقوله «مایه برکت و افزایش رزق»، «کمک در کارهای خانه»، «پشتوانه برادر و خواهر خود»، «کمک‌یار دوران پیری»، «یار بعد از مرگ» می‌باشد.

یک مرد ۴۰ ساله دارای ۲ فرزند در این باره می‌گوید: «واقعاً بچه برکت رو با خودش میاره... وقتی بچه‌ام به دنیا اومد زندگیم از این رو به اون رو شد... و الان خدا رو شکر خونه خریدم، دخترم وقتی اومد برکت به خونمون آورد؛ چون بچه معصومه دیگه».

مادر ۴ فرزند ۵۰ ساله می‌گوید:

وقتی بچه‌ها زیاده، احتیاجشون به مادر خیلی کم‌تره و خودشون میتونن نیازها و خواسته‌هاشون رو به بهترین نحو مدیریت کنن. توی خونه‌ای که بچه زیاده، بچه‌ها برحسب نیاز خودشون، تعیین میکنن که کی بخورن، کی بازی کنن و کی بخوابن، اما وقتی بچه‌ها کم هستند، بچه مجبوره با قوانین مادر خودشو هماهنگ کنه. بچه‌ها در همون کودکی، مدیران خیلی خوبی هستند و خیلی بهتر از ما میتونن خودشون رو مدیریت کنن. گاهی اوقات، ترس خانم‌ها از ادامه بچه آوردن از اینه که خودشون رو در مدیریت بچه‌های متعدد ناتوان میبینن و نمیدونن که باید بذارن بچه‌ها خودشون، خودشون رو مدیریت کنن و ما فقط ناظر هستیم و غیرمستقیم کمکشون می‌کنیم.

مادر ۳ فرزند ۳۹ ساله می‌گوید:

طوری حرف می‌زنم که اگه بازم باردارشم خوشحال می‌شیم. شماهایی که مخالف بچه زیاد هستید، اشتباه می‌کنید، خونه‌ها تون در آینده سوت و کوره، یه سفره فامیلی پهن می‌کنید همه پیرن دوسه تا جوان هم که دارید حتماً خوششون نمیداد باها تون قاطی بشن. با اعتماد به نفس در مورد اینکه سه تا بچه دارم دفاع می‌کنم. بچه دوم و سومم از صبح با هم مشغولن. اصلاً زحمتشون اندازه بچه اولم نبود. با هم غذا می‌خورن. توی سروصدا می‌خوابن. معمولاً خودشون سرشون گرمه بازی یا دعواس. تجربه دفاع کردن از حق خودشون رو دارن مدام سراغ من نمیان.

زن ۲۸ ساله دارای دو فرزند می‌گوید: «اصلاً یکی از دلایلی که زن‌ها بچه می‌ارند اینه که شوهرشان را نگه دارند... کسانی باشند کنارمون وقتی پیر میشیم».

تقویت و توسعه خود

این مقوله نیز شامل چهار زیرمقوله «پختگی و تکامل شخصیت»، «جامعه‌پذیری»، «مدیریت منزل و تدبیر معیشت»، «رشد معنوی» می‌باشد.

پدر ۳۷ ساله دارای ۲ فرزند می‌گوید: «به نظر من بچه لازمه زندگيه... آدم احساس کامل شدن و بی‌نقص بودن میکنه». مادر ۴۰ ساله دارای ۴ فرزند می‌گوید:

من مادری هستم که چهار تا بچه پشت سر هم دارم؛ دوقلوهام کلاس اول هستند؛ بعدی ۳ ساله و آخری ۴ ماهه... خونه‌ای که توش سه چهار تا بچه پشت همه، پدر اون خونه اگه اوایل اخلاق شمر هم داشته بعد از دو تا بچه، میشه استاد صبر و اخلاق، بعد سومی و چهارمی که دیگه هیچی... چقدر مادر رشد معنوی می‌کنه، با اخلاق میشه، چقدر برکت مادی و رزق مادی سرازیر میشه تو خونه و همین‌طور رزق معنوی، اصلاً میفهمم حتی همین دعوای بچه‌ها و تو سر و کله هم زنداشون هم شیرین و بامزه است. دوران دانشجویی ۴ واحد عرفان داشتیم. زندگینامه عرفا رو خوندم. همش تو ذهنم بود که چرا خدا زمین رو رشد و خودش رو برای مردا فقط گذاشته، پس خانوما چی؟! اگه خانوما طلبه هم بشن باز باید ازدواج کنن و بچه‌داری و... نمی‌تونن مثل مردا ادامه تحصیل بدن و استاد عرفان پیدا کنن و... ولی غافل از اینکه خدا یه خودش رو راحت و کیفناک برا خانوما گذاشته که نگو... با هر حاملگی و زایمان، کلی اخلاقی رذیله از آدم گرفته میشه، بدون هیچ چله‌نشینی و ذکر و خودش رو خلی باحاله! نه؟!

پایداری زندگی مشترک

این مقوله نیز دارای سه زیرمقوله «بهبود و تقویت روابط زوجی»، «پرهیز از معضلات و مفاسد اجتماعی»، «ماندگاری نام و یاد خانواده» می‌باشد.

زن ۲۷ ساله دارای یک پسر می‌گوید:

یک مدت که از زندگیمون گذشت، دیدم شرایطمون باید یه کم تغییر کنه... چون به نظر یکنواخت می‌آمد... تنهایی از هم فاصله می‌گیرند. بالاخره مرد دنبال کار خودش و زن هم دنبال کار خونه و بیشتر به ظاهر خودش برسه، بچه صمیمیت را بیشتر میکنه.

یک مرد که ۳۵ سال سن دارد این موضوع را چنین مطرح می‌کند:

بچه تو خونه خیلی مهمه، شاید بگی واجب؛ چون بچه خیلی از اختلافات رو از بین می‌بره. امروزه، اگه تو عصبانی باشی بخوای بیای خونه دعوا کنی، بچه که در رو باز میکنه انگار آب یخ میریزن سرت، میگی بچه چه گناهی داره، بچه واقعاً یه مانعی میشه برای دعوها... حتی شنیدم که خیلی‌ها معتاد بودن به خاطر بچه‌شون ترک کردن.

زن ۲۸ ساله‌ای می‌گوید: «زن وقتی مادر میشه یه ارزش دیگه برای شوهرش پیدا میکنه، دیگه برای شوهرش مادر بچشه، شوهرش بیشتر بهش احترام می‌زاره؛ چون دیگه یه چیزی بینشون مشترک است».

پویایی و کارآمدی خانواده

این مؤلفه دارای دو زیرمقوله «معنادهی به زندگی مشترک» و «هدفمندی هزینه‌کردها و بهینه‌سازی مصرف» می‌باشد. پدر ۳۷ ساله دارای ۲ فرزند می‌گوید: «به نظر من بچه لازمه زندگی... کم‌کم زندگی مشترک، معنا و مفهوم واقعی خودش رو به‌دست میاره».

یک مرد ۳۷ ساله این را چنین بیان می‌کند: «بعد از چند وقت، دیگه نیازه که یک بچه وارد زندگی بشه؛ چون دیگه زندگی یکنواخت میشه، تکراری میشه».

یک زن ۳۰ ساله می‌گوید: «بچه استحکام زندگی را بیشتر میکنه و از اون سکوت و یکنواختی که قبل داشت در میاره».

ارزش‌های منفی فرزندان

شامل چهار مقوله «هراس از نیازهای فرزندان»، «هزینه اقتصادی»، «مشکلات خانوادگی»، «زحمات جسمی» می‌باشد، که در ادامه به توضیح آنها می‌پردازیم.

هراس از نیازهای فرزندان

این مقوله نیز دارای پنج زیرمقوله هراس از «تربیت فرزندان»، «سلامت فرزندان»، «آینده فرزندان»، «بدانگاری اجتماعی» و «نداشتن حامی و نگهدار کودک» می‌باشد.

مادر ۴۳ ساله دارای یک فرزند پسر می‌گوید:

بزرگ‌ترین گناه یه زوج اگه شرایط مناسب نباشه بچه‌دار شدن... قبل از ازدواج فکر میکردم خویه که یک زوج، دو تا بچه داشته باشند، اما... بعد از اینکه بچه‌دار شدم دیدم با قطع یقین همون یکی به خاطر تربیتش، سختی نگهداریش، ترس از اینکه چه به سرش میاد، درد نکشه، مریض نشه، در آینده می‌خواد چه کار بکنه... خودم احساس می‌کنم از لحاظ توان جسمی از عهده دو تا بچه برنمیام.

یک مرد ۳۶ ساله نیز بر این باور است که: «... آخه فقط مسئله این نیست که آدم ۲ یا ۳ تا بچه بیاره، باید بدونی چطور بزرگ میشن، باید برن دانشگاه و تحصیل کرده باشن».

هزینه اقتصادی

این مقوله دارای دو زیرمقوله «هزینه مالی» و «هزینه فرصت ازدست‌رفته» می‌باشد.

مرد ۳۶ ساله دارای ۲ فرزند می‌گوید:

مگه الان یه کارگر چقدر درآمد داره؟ با این وضع که درست کردن، اقشار ضعیف نون شبشون را ندارند، چه برسه به اینکه بچه بیارند. وضع اشتغال و بیکاری رو ببینید. الان مشکلات اقتصادی سرسام آورده. آخه یه پوشک ۱۵۰ هزار تومن؟! رفته رفته مشکلات هم زیاده‌تر و وضعیت بدتر می‌شه. آخه آدم باید به فکر آینده بچه‌هاش هم باشه.

مادر یک بچه ۳۱ ساله می‌گوید: «شوهرم بچه نمی‌خواهد. می‌گه یکی بسه. خب، مردا هم به شرایط و موقعیت

خودشون نگاه می‌کنند. وقتی که حالا که یک بچه داریم نمی‌تونیم جوابگوی هزینه و نیازهامون باشیم، دیگه چطور بچه دیگه‌ای بیاریم».

مشکلات خانوادگی

این مقوله دارای دو زیرمقوله «کاهش روابط عاطفی زوجین» و «کم‌رنگ شدن رابطه جنسی زن و شوهر» می‌باشد. خانم ۳۵ ساله می‌گوید: «وقتی بچه‌دار می‌شی، اولویتهات کاملاً عوض می‌شه. همه انرژی و پولت می‌ره واسه بچه، همه توجه رو می‌کشی سمت خودش...».

زحمات جسمی - روانی

این مقوله نیز دارای پنج زیرمقوله «به هم خوردن آرامش روانی»، «سختی‌های بارداری و شیردهی»، «به هم خوردن تناسب اندام»، «اضافه شدن کارهای خانگی»، «ضعف جسمی دوران پیری» می‌باشد. مادر جوان ۲۸ ساله می‌گوید:

الان خانوما بیشتر فشارخون، کم‌خونی، کم‌درد و پوکی استخوان دارن. همش به خاطر همین زایمان‌هاست که داشتن. من هنوز بچه به دنیا نیاوردم کم‌درد دارم، بارداری واقعاً روی مهره‌های کمرم فشار میاره. مهره‌ها کشیده میشن. به لگن فشار میاره. بدنای ما هم دیگه اونقدر قدرت ندارن.

خانم ۴۰ ساله می‌گوید:

اصلاً حاضر نیستم بازم بچه‌دار بشم؛ چون دوباره دست و پام بسته میشه. تو این چند سال همش در خدمت بچه بودم، اما خودمم هستم، خودمم می‌خوام زندگی کنم، یادم که میاد با بچه اولم چقدر پیر و شکسته شدم و از لحاظ جسمی چقدر ضربه خوردم، اصلاً حاضر نیستم بازم بچه‌دار بشم.

مادر ۳۷ ساله، لیسانس، شاغل و دارای ۲ فرزند می‌گوید: «به خاطر بارداری برخی ۲۰ کیلو افزایش وزن پیدا می‌کنند و بدن از فرم میافته. موقع شیردهی هم که موها میریزه، بعضی آن‌قدر گنده می‌شند که از حاملگی متنفر می‌شند. خب معلومه شوهرش بهش بی‌توجهی می‌کنه».

بحث و نتیجه‌گیری

روند تحولات باروری در ایران حاکی از آن است که در سه دهه اخیر باروری کاهش چشمگیری داشته است و میزان نرخ باروری کل (TFR) از ۷ فرزند به ازای هر زن در سال ۱۳۵۸، به ۱/۴۴ فرزند به ازای هر زن در سال ۱۴۰۳ کاهش یافته است (ساجدی، ۱۴۰۴، مرکز رصد ثبت احوال ایران). ارزش فرزندان از جمله عوامل بلافصل باروری است که اثر مستقیم در رفتارهای باروری دارد؛ همچنین به عنوان مجموعه‌ای از متغیرهای مستقل، در تعیین تعداد فرزندان و تصمیم‌گیری والدین، نقش بسزایی دارند (شفق و غریب عشقی، ۱۳۹۱، ص ۹۴). بنابراین پژوهش حاضر درصدد بررسی مؤلفه‌های اصلی ارزش فرزندان در شهر قم می‌باشد.

ارزش فرزندان به کارکردهایی اشاره می‌کند که فرزندان ارائه می‌دهند و یا نیازهایی که فرزندان برای والدین‌شان برآورده می‌کنند و منفای که برای آنها دارند. به‌طور کلی، مجموعه دریافتی‌های مثبت و منفی هستند که والدین با داشتن فرزند کسب می‌کنند. ارزش‌های مثبت، منافع داشتن فرزند و ارزش‌های منفی، هزینه‌های فرزند را دربر می‌گیرند (Hoffman & Hoffman, 1973, p19). نظریه ارزش فرزندان به‌منظور مقایسه بین فرهنگی تصمیمات فرزندآوری والدین، مفهوم‌پردازی شد. هافمن و هافمن (۱۹۷۳) اولین رویکرد را برای مقایسه بین فرهنگی ارزش فرزند ارائه دادند، که علاوه بر عوامل اقتصادی به‌صراحت عوامل روان‌شناختی - فرهنگی را نیز در نظر گرفتند. آنها یک سیستم ارزشی متشکل از نه مقوله را به وجود آوردند: ۱. هویت اجتماعی؛ ۲. کمال فردی و توسعه خود؛ ۳. اخلاق، مذهب، نوع‌دوستی؛ ۴. پیوندهای گروه نخستین، عاطفه و مهربانی؛ ۵. انگیزش، تازگی، سرگرمی و شادی؛ ۶. موفقیت و دستیابی شایستگی، آفرینندگی؛ ۷. قدرت اعمال نفوذ؛ ۸. مقایسه اجتماعی و رقابت؛ ۹. سودمندی اقتصادی کودکان (همان، ص ۴۶).

فاوست (۱۹۷۶) با توجه به مطالعات مقایسه‌ای، دسته‌بندی دیگری از ارزش مثبت و منفی فرزندان را با عنوان پنج مقوله منافع احساسی، منافع و امنیت اقتصادی، تقویت و توسعه خود، کسب هویت با فرزندان و پیوستگی و تداوم خانواده بیان کرده است. ارزش‌های منفی یا همان هزینه‌ها را نیز با پنج مقوله هزینه احساسی، هزینه اقتصادی و محدودیت‌ها، هزینه فرصت از دست‌رفته، هزینه مسائل خانوادگی و هزینه جسمانی سنجیده است (Fawcett, 1976, p6).

در پژوهش حاضر نتایج نشان داد که ارزش مثبت فرزندان دارای هفت مقوله «نشاط و شادکامی»، «احساس خوش معنوی»، «امیدبخشی»، «یاری‌دهندگی»، «تقویت و توسعه خود»، «پایداری زندگی مشترک»، «پویایی و کارآمدی خانواده» می‌باشد، و ارزش منفی فرزندان نیز دارای چهار مقوله «هراس از نیازهای فرزندان»، «هزینه اقتصادی»، «مشکلات خانوادگی»، «زحمات جسمی» می‌باشد.

مقولات به‌دست‌آمده به مقولات فاوست (۱۹۷۶) نزدیک می‌باشد، اما از لحاظ محتوایی با عنایت به فضای مذهبی ایران به‌خصوص شهر قم، شامل مقولات اخلاق، مذهب، نوع‌دوستی هافمن (۱۹۷۳) نیز می‌شود. مقوله احساس خوش معنوی خود شامل دو زیرمقوله «جلب خرسندی خدا و رسولش» و «احساس تقرب و نزدیکی به خدا» می‌باشد. همچنین در مقوله یاری‌دهندگی که دارای پنج زیرمقوله «مایه برکت و افزایش رزق»، «کمک در کارهای خانه»، «پشتوان برادر و خواهر خود»، «کمک‌یار دوران پیری»، «یار بعد از مرگ» می‌باشد، دو مقوله «مایه برکت و افزایش رزق» و «یار بعد از مرگ» نیز از جمله منافع معنوی فرزندان هستند که در تحقیقات پیشین به آن اشاره‌ای نشده است. در مقوله تقویت و توسعه خود که شامل چهار زیرمقوله «پختگی و تکامل شخصیت»، «جامعه‌پذیری»، «مدیریت منزل و تدبیر معیشت»، «رشد معنوی» می‌باشد، توجه به زیرمقوله «رشد معنوی» نیز برگرفته از نگرش فرهنگی و دینی والدین می‌باشد. در پژوهش حاضر والدینی که دارای باورهای مذهبی عمیق‌تری بودند، تعداد فرزندان آنها بیشتر و همچنین میل به فرزندآوری در ایشان بیشتر بود. یکی از عوامل فرهنگی مؤثر در میل به فرزندآوری، نگرش دینی است (علوی،

۱۴۰۰، ص ۵۵). نتایج پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهد که نگرش مذهبی، تأثیر فزاینده‌ای بر میزان گرایش جوانان به فرزندآوری داشته است (کلانتری و دیگران، ۱۳۸۹؛ اوجاقلو و دیگران، ۱۳۹۳). مطالعه پژهان و کمالی‌ها (۱۳۹۴) در تهران نشان داد که اعتقادات مذهبی ارتباط مستقیم معناداری با فرزندآوری دارد و با افزایش اعتقادات مذهبی، فرزندآوری نیز افزایش می‌یابد. پیلتن و رحمانیان (۱۳۹۴) نیز در مطالعه خود گزارش کردند که بعد دین‌داری بر تمایل به فرزندآوری تأثیر مستقیمی دارد.

مطالعه هیفورد و مورگان (۲۰۰۸) مشخص کرد زنانی که دین در زندگی آنان نقش بسیار مهمی دارد، به‌طور متوسط (۰/۶۹) نسبت به سایر زنان فرزند بیشتری دارند. نتایج مطالعه رستگار خالد و دیگران (۱۳۹۶) در تبیین رابطه تحولات فرهنگی با تغییرهای فرزندآوری ایرانیان، نشان داد که میزان بالای دین‌داری، با سطوح پایین سکولاریسم و فردگرایی و در نتیجه توجه بیشتر به ارزش‌های خانوادگی و میزان بالای نرخ فرزندآوری همراه است.

دین و کاجیتسیباسی (۲۰۱۰) به بررسی تأثیر ارزش کودکان و جایگاه آن در خانواده در میان جوانان آمریکایی و ترکیه‌ای ساکن شهر و روستا پرداخته‌اند. یافته‌ها اهمیت بعد روان‌شناختی و حمایتی ارزش کودکان را برای جوانان نشان می‌دهند. ترامسدورف، کیم و ناک (۲۰۰۵) تحقیقی تحت عنوان «عوامل مؤثر بر ارزش فرزندان و روابط بین‌نسلی در دوره‌های تغییر اجتماعی» در کشورهای آلمان، فرانسه، ترکیه، کره، چین، هند و آفریقای جنوبی انجام داده‌اند. یافته‌ها نشان داده که در کره، فواید روان‌شناختی مهم‌ترین دلیل داشتن فرزند و فشارهای مالی و شخصی مهم‌ترین دلیل نداشتن بچه می‌باشد. در ترکیه، یافته‌ها بیانگر توجه به فرزندآوری بیشتر است. در آفریقا، مسائل اقتصادی به وفور یافت می‌شود. در فرانسه، رابطه بین ارزش فرزندان، ارزش‌های خانوادگی و روابط بین‌نسلی نشان داده که تشابه زیادی بین جوانان و مادران هست. در پژوهش حاضر نیز اهمیت بعد روانی - عاطفی فرزندان و جنبه حمایتی آنها در مقولات متعدد احصا شد، اما این نکته حائز اهمیت است که این مهم با یکی دو بچه نیز حاصل می‌شود که باز هم نرخ باروری کنونی کل کشور را نمی‌تواند به بالاتر از حد جانشینی انتقال دهد، اما همان‌طور که در پژوهش کنونی ارزش معنوی فرزندان در زیرمقولات «ارزش احساسی معنوی»، «ارزش رشد معنوی» و «ارزش یاری‌دهندگی» اشاره شد، می‌توان با اصلاح خطاهای ذهنی والدین، تأکید بر ارزش‌های دینی فرزندان و تقویت باورهای مذهبی والدین (کلانتری و دیگران، ۱۳۸۹؛ اوجاقلو و دیگران، ۱۳۹۳؛ Hayfor & Morgan, 2008؛ رستگار خالد و دیگران، ۱۳۹۶)، تأثیر بسزایی در افزایش باروری کل کشور ایجاد کرد.

از منظر دینی فرزندان دارای ارزش ذاتی بوده‌اند، در مقابل نگرش غربی که نگاه ابزاری و وسیله‌ای به فرزندان دارند، و این ارزش ذاتی فرزندان از همان ابتدای خلقت او آغاز می‌شود. بر اساس منابع اسلامی فرزندآوری در راستای ربوبیت تکوینی و تشریعی الهی تعریف شده است؛ همان‌طور که خداوند در هنگام آفرینش انسان می‌فرماید: «به یقین جانشینی در زمین قرار می‌دهم» (بقره: ۳۰). علامه طباطبائی در ذیل آیه می‌نویسند: «خلافت نامبرده اختصاصی به

شخص آدمؑ ندارد، بلکه فرزندان او نیز در این مقام با او مشترک‌اند؛ بنابراین خلافت عام مدنظر است نه خلافت خاص» (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۱۱۶). رسول خداؐ می‌فرماید: «شخص باایمان نباید از تشکیل خانواده امتناع ورزد؛ [زیرا با این اقدام] امید می‌رود خداوند فرزندان روزی او گرداند که زمین را با "لا اله الا الله" گران‌بها سازند». بنابراین هدف از خلقت جهان، گسترش نسل توحیدی است؛ همچنین روایت مذکور ناظر به این مسئله نیز هست که «امید می‌رود» خداوند فرزند صالحی عطا کند، شاید هم فرزند ناصالح شود. آنچه که مهم است نیت و اقدام خالصانه والدین در زمینه گسترش نسل توحیدی است؛ بنابراین والدینی که اقدام به فرزندآوری می‌نمایند از همان ابتدای نیت خود، در ظل توجهات خاصه الهی قرار می‌گیرند (علوی، ۱۴۰۳، ص ۱۰۵).

روزی ام‌سلمه نزد پیامبرؐ رسید و عرض کرد: «همه افتخارات، نصیب مردان شده است، زنان چه سهمی از این افتخارات را دارند؟» پیامبرؐ فرمود: «آری (زنان هم افتخارات فراوانی دارند)؛ هنگامی که زن باردار می‌شود، در مدت حمل به منزلت روزهدار و شب زنده‌دار و مانند کسی است که با جان و مال در راه خدا جهاد می‌کند؛ چون وضع حمل می‌نماید، خدا آن قدر به او پاداش می‌دهد که هیچ‌کس اندازه‌اش را نمی‌داند؛ هنگامی که فرزندش را شیر می‌دهد، در برابر هر مکیدن کودک، خداوند پاداش آزاد کردن برده‌ای از فرزندان اسماعیل را به او می‌دهد و هنگامی که دوران شیرخوارگی کودک تمام شود، یکی از فرشتگان بزرگوار خداوند بر پهلوی او می‌زند و می‌گوید: اعمال خود را از نو آغاز کن؛ چراکه خداوند همه گناهان تو را بخشیده است» (حر عاملی، ۱۴۱۶ق، ج ۲۱، ص ۴۵۱).

مادری که بداند به این چنین درجه رفیعی نائل می‌شود، به معنای واقعی ارزش فرزندان را درک می‌کند و در مقابل آن زحمات جسمانی و هزینه‌های فرزندان، و زمانی که برای فرزند خود صرف می‌کند، تحمل و استقامت بیشتری از خود نشان می‌دهد و میزان تاب‌آوری بیشتری خواهد داشت. نظام جامع شخصیت زن زمانی شکل می‌گیرد و به کمال خود می‌رسد که کارکرد خانوادگی خود را نیز محقق ساخته باشد. تا زمانی که دختر ازدواج نکرده فقط نقش دختری خود را ایفا کرده است، اما هنوز به تکامل نرسیده و نظام جامع شخصیت او دارای کمبودهایی است، لکن از زمانی که در کانون خانواده قرار می‌گیرد و نقش همسری را نیز می‌پذیرد، بخش دیگری از نظام جامع شخصیت او شکل می‌گیرد و این نظام با شکل‌گیری سومین خرده‌نظام شخصیت که همان نظام مادری است کامل می‌شود (سبحانی، ۱۳۸۲، ص ۳۰). نظام جامع شخصیت مرد نیز همانند زن تا زمانی که خرده‌نظام‌های همسری و پدری شکل نگیرد، و مرد نقش و کارکرد خود را در این زمینه ایفا نکند، کامل نخواهد شد (صفورایی پاریزی، ۱۳۸۸، ص ۱۹).

یکی از باورهای غلطی که در ذهن والدین به‌واسطه تأثیر فرهنگ غربی، با مبانی فردگرایی، اومانیستی و لذت‌گرایی نهاده شده، این است که فرزندان زمینه کاهش روابط عاطفی و جنسی زوجین و تزلزل خانواده را ایجاد می‌کنند، اما والدین به لحاظ ایجاد شبکه ارتباطی جدید پس از تولد فرزند، جاذبه‌ها، دل‌مشغولی‌ها و سرگرمی‌های تازه‌ای را تجربه می‌کنند که مرکز ثقل آن، فرزند است. مشاهده ناتوانی‌های نوزاد، حس مسئولیت و شفقت را در والدین برمی‌انگیزد؛ از این رو آنها با کمک یکدیگر، همه توان خویش را برای حمایت از او به کار می‌گیرند (جمعی از

نویسندگان، ۱۳۹۶، ص ۱۸۴). رسول اکرم ﷺ می‌فرمایند: «فرزند جگرگوشه مؤمن است» (محدث نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۲). امام علی ﷺ می‌فرماید: «فرزندان ما جگرگوشه‌های ما هستند» (محدث نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۲۱۵). در روایت دیگر رسول خدا ﷺ فرزندان را میوه جان و قلب انسان (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۳۳۳) خطاب می‌کند. حضرت علی ﷺ خطاب به امام حسن ﷺ در جنگ صفین می‌فرماید:

فرزندم تو را دیدم که پاره تن من هستی، بلکه همه جان و تن من هستی؛ چنان که اگر آسیبی به تو رسد مانند آن است که به من آسیب رسیده و اگر مرگ تو برسد مانند آن است که مرگ من رسیده است (شریف رضی، ۱۴۰۷، ص ۱۴۰). بنابراین با این همه محبت و علاقه، پدر و مادر حاضر نیستند به راحتی این جگرگوشه خود را با اختلاف یا طلاق آزاده خاطر کنند.

پژوهش‌های انجام‌شده در ایران نشان می‌دهند، خانواده‌های بدون فرزند بیش از هر نوع خانواده دیگر در معرض گسست قرار دارند. طبق آمارهای ثبت احوال، ۵۰ درصد طلاق‌هایی که در ایران صورت می‌پذیرد مربوط به پنج سال نخست زندگی است؛ همان بازه میانگین فاصله ازدواج تا فرزند اول، یعنی ۵-۳ سال می‌باشد که فرزند در خانواده نیست و با کوچک‌ترین اختلاف و نزاع در بین زوجین زمینه طلاق فراهم می‌شود (علوی، ۱۴۰۳، ص ۱۵۶). وقتی که به بررسی علل طلاق‌ها می‌پردازیم، یکی از علل بارز آن را نداشتن فرزند می‌یابیم؛ هرچند که ممکن است زوجین، خود تصمیم به نداشتن فرزند گرفته باشند، و یا به دلیل وجود مشکلات ژنتیکی و یا بیماری‌هایی که منجر به عدم فرزندآوری شده است، توان تولید نسل را نداشته باشند. به هر حال یافته‌های تحقیقاتی و مشاهدات بالینی حکایت از آن دارد که عدم حضور فرزند در محیط خانواده، یکی از عوامل ناپایداری در زندگی مشترک است (فرجاد، به نقل از: شجاعی، ۱۳۸۶، ص ۳۴۲).

یکی دیگر از باورهای غلطی که در ذهن والدین به واسطه تأثیر فرهنگ غربی نهادینه شده است، ترس از فقر و هزینه‌های نگهداری و اقتصادی فرزندان است. از نظر اسلام خداوند نه تنها علت ایجادکننده هستی، بلکه علت استمراردهنده آن نیز هست. او روزی همه آفرینش را از طریق اسباب مادی و غیرمادی تقدیر می‌کند: «خدا به هر که بخواهد بی حساب روزی می‌دهد» (نور: ۳۸)، «و رزق شما و آنچه به آن وعده داده می‌شوید، در آسمان است» (ذاریات: ۲۲). رزق، امری آسمانی است که از عالم غیب به عالم شهود منتقل می‌شود و خداوند بر این مطلب قسم یاد کرده: «و هیچ جنبه‌ای در زمین نیست، مگر اینکه روزی او برخداست» (هود: ۶)، و آن را امری حتمی و ثابت می‌داند. از اینجا روشن می‌شود که رزق و مرزوق متلازم با یکدیگرند و از هم جداسدنی نیستند؛ پس معنا ندارد که مرزوقی باشد که در بقای خود از رزقی استمداد جوید، ولی رزقی با آن مرزوق نباشد، و نه این فرض معنا دارد که رزقی وجود داشته باشد، ولی مرزوقی نباشد؛ همچنین این فرض ممکن نیست که رزق مرزوقی از آنچه مورد حاجت او است زیاده‌تر باشد، و نه این فرض ممکن است که مرزوقی بدون رزق بماند. پس رزق داخل در قضای الهی است، و دخولش هم اولی و اصلی است، نه بالعرض و تبعی، و این معنای همین عبارت است که می‌گوییم «رزق حق است» (طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۱۸، ص ۳۷۵-۳۷۷).

با مرور آیات سابق می‌توان دریافت که والدینی که در راستای فرزندآوری قدم برمی‌دارند، نباید نسبت به تأمین روزی فرزندان نگران باشند؛ زیرا مقتضای رازقیت الهی نسبت به موجودات این است که آنها را بدون روزی رها نکرده و رازقیت او محدود به تعداد خاصی از انسان‌ها نباشد؛ از این رو خدا در قرآن، سنت جاهلی قتل اولاد به خاطر ترس از فقر را به شدت محکوم و از آن نهی کرده و روزی همه را تضمین می‌کند (موسوی، ۱۳۹۷، ص ۸۲): «و فرزندان را از [ترس] تنگدستی نکشید، ما شما و آنان را روزی می‌دهیم» (انعام: ۱۵۱).

علامه طباطبائی در ذیل آیه می‌فرماید:

کلمه «املاق» به معنای افلاس و نداشتن مال و هزینه زندگی است، «تلق» هم مشتق از همین ماده است، و این مطلب یعنی کشتن فرزندان از ترس هزینه زندگی آنان در میان عرب جاهلیت سستی جاری بوده؛ چون بلاد عرب غالب سال‌ها دستخوش قحطی و گرانی می‌شده، و مردم وقتی می‌دیدند که قحط‌سالی و افلاس آنان را تهدید می‌کند، فرزندان خود را می‌کشتند تا ناظر ذلت فقر و گرسنگی آنان نباشند؛ لذا در آیه مورد بحث که ایشان را از این عمل ناستوده نهی کرده، نهی را با جمله «لَنْ تَرْزُقَهُمْ وَاِنَّهُمْ» تعلیل کرده و فرموده: منطق شما در فرزندکشی جز این نیست که نمی‌توانید روزی و هزینه زندگی آنان را فراهم نمایید، و این خود منطقی است غلط، برای اینکه این شما نیستید که روزی فرزندان را فراهم می‌کنید، بلکه خدای تعالی است که روزی ایشان و خود شما را می‌دهد؛ پس شما چرا می‌ترسید و از ترس آنان را به دست خود از بین می‌برید؟ (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۷، ص ۳۷۴).

با نهادینه شدن نگرش دینی به ارزش فرزندان در مقابل نگرش غربی و ابزاری به فرزندان، می‌توان اهمیت و ارزش واقعی فرزندان و فرزندآوری را به تصویر کشید و برخی از سختی‌ها و مشکلات در این مسیر را هم شیرین و زیبا در راه هدف خلقت انسان که همان تقرب الهی است، تحمل کرد. از نتایج این پژوهش می‌توان در جهت تدوین برنامه‌های افزایش باروری خانواده‌ها استفاده نمود؛ چنان‌که با تأکید و تقویت مقوله‌های ارزش مثبت فرزندان و با تأمین و پاسخ‌دهی شبهات و گره‌های ذهنی ارزش‌های منفی فرزندان، می‌توان زمینه انگیزش و تصمیم‌گیری والدین را در افزایش نرخ باروری کلی (TFR) رقم زد.

منابع

- احمدی، علی‌یار و دیگران (۱۳۹۶). بررسی نگرش زنان به ارزش فرزندان (مورد مطالعه: زنان ۴۹-۱۵ ساله شهر شیراز). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۸ (۶۷)، ۷۸-۶۱.
- اوجاقلو، سجاد و دیگران (۱۳۹۳). تغییرات نسلی ارزش فرزند و رفتار فرزندآوری زنان پیش و پس از انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: شهر زنجان). *زن در فرهنگ و هنر*، ۶ (۳)، ۴۰۹-۴۲۵.
- پابنده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). *نهج الفصاحه* (کلمات قصار حضرت رسول ﷺ با ترجمه فارسی به‌انضمام فهرست موضوعی در آخر کتاب و مقدمه‌ای جامع از زندگی محمد ﷺ). تهران: دنیای دانش.
- پژهان، علی و کمالی‌ها، آیتا (۱۳۹۴). تأثیر عوامل فرهنگی بر باروری زنان ۴۹-۱۵ سال منطقه ۱۲ شهر تهران. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، ۶ (۲)، ۱۱۵-۱۳۷.
- پیلتن، فخرالسادات و رحمانیان، محمد (۱۳۹۴). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تمایل به فرزندآوری زنان و مردان متأهل (مورد مطالعه: زنان و مردان ۴۵-۲۵ ساله شهر جهرم). *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۷ (۲)، ۱۲۱-۱۳۴.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۹۶). *دانش خانواده و جمعیت*. قم: معارف.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ق). *تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة*. قم: مؤسسه آل‌البیت ﷺ لإحياء التراث.
- حسینی، حاتم (۱۳۸۱). *درآمدی بر جمعیت‌شناسی اقتصادی - اجتماعی و تنظیم خانواده*. همدان: دانشگاه بوعلی سینا.
- خنیفر، حسین و مسلمی، ناهید (۱۴۰۱). *اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی*. تهران: نگاه دانش.
- رازقی نصرآباد، حبیه بی‌بی و سربای، حسن (۱۳۹۳). تحلیل کوهورتی (نسلی) نگرش زنان درباره ارزش فرزند در استان سمنان. *زن در توسعه و سیاست*، ۱۲ (۲)، ۲۲۹-۲۵۰.
- رستگار خاله، امیر و دیگران (۱۳۹۶). «جهت‌گیری ارزشی زنان و کنترل باروری. شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، ۱۹ (۷۵)، ۳۹۷.
- رئیس، عنایت‌الله (۱۳۷۶). *بررسی پدیده فرزندخواهی و ارزش‌های مثبت و منفی کودکان برای والدین*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی. شیراز: دانشگاه شیراز.
- ساجدی، علیرضا (۱۴۰۴). مدیرکل دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی سازمان ثبت احوال کشور. در دیدار با ستاد جمعیت حوزه‌های علمیه کشور.
- سبحانی، محمدتقی (۱۳۸۲). *الگوی جامع شخصیت زن مسلمان*. قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۶). نقش فرزند در استحکام و بهداشت روانی خانواده. در: *تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- شریف رضی، محمد بن حسین (۱۴۰۷ق). *نهج البلاغه*. قم: مؤسسه دار الهجرة.
- صفورایی پاریزی، محمدمهدی (۱۳۸۸). *شاخص‌های خانواده کارآمد از دیدگاه اسلام و ساخت پرسش‌نامه آن*. رساله دکتری روان‌شناسی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- طباطبائی، سید محمدحسین (۱۴۱۷ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. بیروت: مؤسسه الأعلی للمطبوعات.
- علوی، سیداسماعیل (۱۴۰۳). *تغییر نگرش به فرزندآوری؛ رویکردی اسلامی روان‌شناختی*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- علوی، سیداسماعیل (۱۴۰۰). *ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه اولیه نگرش به فرزندان بر اساس منابع اسلامی*. *روان‌شناسی و دین*، ۱۴ (۲)، ۷-۳۴.

- کلانتری، صمد و دیگران (۱۳۸۹). بررسی جامعه‌شناختی گرایش به فرزندآوری و برخی عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: جوانان متأهل شهر تبریز). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۱ (۳۷)، ۸۳-۱۰۴.
- مشفق، محمود و غریب عشقی، سارا (۱۳۹۱). تحلیلی بر رابطه ارزش فرزندان و باروری بین زنان تهرانی. *مطالعات راهبردی زنان*، ۱۱۵ (۵۸)، ۹۳-۱۲۱.
- موسوی، سیدمرتضی (۱۳۹۷). *رزاقت الهی و افزایش جمعیت (مبانی کلامی جمعیت)*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- محدث نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸ق). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. قم: مؤسسه آل البيت.
- Dinn, A. A. and C. Kagitcibasi (2010). The Value of Children for Parents in the Minds of Emerging Adults. *Cross- Cultural Research*, 44(2), 174-205.
- Fawcett, J. T. (1976). The value and cost of children: Converging theory and research. In L. T. Ruzicka (Ed.), *The economic and social supports for high fertility* (Vol.2, p. 91-114). Canberra, Australia: Australian National University.
- Hayford SR, Morgan SP. (2008) Religiosity and fertility in the United States: The role of fertility intentions. *Social Forces*, 86(3), 88-163.
- Hoffman, L. W. & Hoffman, M. L. (1973). *A psychological perspective on the value of children to parents*, in J. T. Fawcett (ed.), *The Satisfactions and Costs of Children: Theories, Concepts, Methods*. Hawaii: East West Center.
- Hoffman, L. W. & Hoffman, M. L. (1973). The value of children to parents. In J. T. Fawcett (Ed.). *Psychological perspectives on population* (p 19-76). New York: Basic Books.
- Howitt, Dennis, (2019). *Introduction to qualitative research methods in psychology*, putting theory into practice, fourth edition, Loughborough University, United Kingdom, Harlow. www.pearson.com/uk.
- Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Kagitcibasi, C. (1982). Sex Roles, Value of Children and Fertility. In C. Kagitcibasi (Ed) *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, Bloomington: Indiana University Press, p.80-151.
- Kagitcibasi, C. (1982). *The changing value of children in Turkey*. Honolulu, HI: EastWest Center.
- Kagitcibasi, C. & Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A thredecade portrait from Turkey. *Applied Psychology: International Review*, 54, 317-337.
- Mayer, B., Trommsdorff, G. (2010). Adolescents ,Value of Chidren and Their Intentions to Have Chidren: A Cross- Cultural and Multilevel Analysis. *Jounal of CrossCultural Psychology*, 41(5-6), 671-689.
- Trommsdorff, G. & Nauck, B. (Eds.) (2005). *The value of children in cross-cultural perspective: Case studies from eight societies*. Lengerich, Germany: Pabst Science.